

“Evropa” se je pravkar razširila na drugo stran nekdanje železne zavese ali, kot niti ne tako ironi no pravijo nekateri, EU se je pridružila svojim novim lanicam. Tisti, ki živimo na zahodu, vemo, da obutki manjvrednosti niso potrebni, kajti ni ve ni zakoli eno in tudi nekdanje ideali – Nemija, na primer – so polni svojih doma ih dvomov. Zato je tudiprihodnost Evrope še nedore ena. O njej mora niti ne moremo ugibati, lahko pa razmišljamo, katere ideologije po pravici pokojnega dvajsetega stoletja j0o bodo poslej najbolj oblikovale: bo to socialdemokracija, bo toliberalizem, morda celo klasi na prastara nacionalna država ali – naj namo bodo višje sile usmiljene – celo kolektivizem?

Govoriti o nedore enosti evropske prihodnosti, je, mislim, za današnji as kar pravšnja poved. Za to povedjo kljujejo dvom, skepticizem, celo pesimizem. V svoji knjigi »Misliti Evropo« (»Penser l'Europe«, 1978) se francoski mislec Edgar Morin poskuša dvigniti nad ta pesimizem in to skepso. Pa ni prav prepri ljiv. Glejte, tale pesem se mi je pred kratkim v nekem pesimisti nem trenutku kar sama zapisala, Vam jo lahko preberem?

Evropa.

Poprej agresivna, veliko mori in ropa.
Zdaj stara, idejno škopljena in skopa.

Zgodovino zamuja, jo nezrela vnukinja (Amerika) štopa.
Na mestu menca, sebe išče, nastopa(ško) se prestopa.
Svéži krvi -- "Kje ste, barbari?" -- (Prepooozno!) --
več ne odreka vstopa.

Predvsem pa nekaj čaka
in v prazno postopa.

Evropa.

Poprej agresivna, je veliko morila
(še vedno ropa).
Zdaj na mestu menca, idejno škopljena in skopa.

Tudi tak euro-skepticizem je sestavni del te slike, ne? V asu Nerona, pa že prej, je bil razpad Rimskega imperija že programiran v kolektivnem in individualnem nezavednem Rimljanov. Zgodovinarji, na primer Perry Anderson, o tem seveda ne govore. To je psihoanaliti en (jungovski) pristop. Grški pesnik Kavafis se v svoji preroški pesmi o barbarih sprašuje, zakaj jih ni ve , da bi civilizacijo osvežili, ji podaljšali razpolovno dobo. Zato se sprašujemo, ali se zgodovinska krivulja Evrope v tem smislu še vzpenja. Ali morda že pada in kako strmo. Tu gre za nekaj, kar bi lahko imenovali »zgodovinski vzgon«. Gre za energijo, ki generira in izpelje velike projekte, brez katerih civilizacije razpadejo. Morda je širjenje EU vendarle tak projekt. Pri presoji tega, ali je ali ni, je

treba misliti na koeficient med veliko- in malo-dušnostjo vseh, ki smo vanj vpleteni. Ta količnik je indikator jakosti zgodovinskega vzgona. To je treba vzeti v obzir. Po drugi strani pa je ekonomsko-pragmatično očitno, da je ta evropska prihodnost, če že ne neizbežna pa vsaj nujna. No, pravi izziv, se mi zdi, je nekaj plasti globlje v tem vprašanju in to je povezano z ideologijo. To globlje vprašanje je, ali bo ta Evropa skladna in nova celota --, ki bo kaj več kot le vsota svojih posamičnih sestavnih delov. Intimno se ljudje povsod sprašujejo, seveda v vsaki politični kulturi drugače pa vendar: »*Sem res Evropejec?*« Zanimivo je, da je sebe od vseh filozofov edino Nietzsche izrecno opredeljeval kot »Evropejca.« Danes pa je to je kriza istovetnosti vsakega Evropejca. Zahodnega zato, ker se sprašuje, kaj ima (sploh) skupnega s celotnim, Slovakom, Madžarom, Slovencem itd.; vzhodnega pa zato, ker ne ve, kako ga bodo ti Francozi, Britanci, Švedsi, Nemci itd. (sploh) sprejeli. Cankar bi rekel, da tu kar naenkrat in skupaj prihajajo v izplačilo neke zgodovinske menice med njimi zahodni predsodki proti Slovanom. Na vzhodu pa realno obstajajo vse posledice militantnega egalitarizma, tistega, ki ga vi imenujete »kolektivizem.« Ta je praktično vse vzhodne družbe obglavil njihovih zaslužnih elit. Če se še spomnite, svoje besede smo veliko govorili o »negativni selekciji.« To je bila predolgo trajajoča realno obstoječa dejankost socialističnih družb. Temelj tega kolektivizma sta bili razredno pogojena nevošljivost in ljubosumje. Ta zaslužni manjvrednostni kompleks še vedno traja in deluje. Koliko urbanih obrazov pa imate na primer na slovenski politični sceni? Je brezidejna »ruralna« politična ponudba, leva in desna, res vse, kar Slovenija *lahko* premore? Mislite, da bodo ti ljudje kos Bruslju in evro-birokraciji?

Glede ideologij pa bi rekel takole. Po francoski revoluciji leta 1789 so se razvile naslednje reaktivne ideologije. Najprej je bila tu reakcionarna težnja po restauraciji *ancien régime*-a, ki je relativno hitro končala na smetišču zgodovine. Potem je bil tu seveda ekonomski liberalizem, ki je kot sesutje porabništva kolabiral maja leta 1968. Ostala je »kolektivistična« ideologija, ki se je držala še trideset let, to je, do leta 1998. Po tem datumu je z ideologijami več ali manj konec. In ker brez ideologije, kot ne esaa, kar vsaj obljublja prihodnost, ne gre, je zgodovina tačas v mrtvem teku. *Lehrlauf*, bi rekli Nemci, ne? Po Wallersteinu lahko ta ideološki vakuum traja trideset let. In kaj v tem času? No, treba si bo prihodnost pač na novo izmisliti, to je, treba nam je radikalno nove politične domišljije. Veste, kdo je bil zadnji, ki je imel politično domišljijo, pa so se iz njega vsi nori evali? Edvard Kardelj. Za Wallersteina je politična domišljija teoretična abstrakcija, ampak mi smo jo konkretno živeli. In se pri tem celo smejali. Družbo bo v prihodnosti treba spremeniti s politično prakso, ki bo to domišljijo, kakršna pač že bo, udejanjala. Šele, ko jo bodo ljudje začeli konkretno živeti, se bodo stvari spremenile. No, to se bo ali zgodilo v tem zgodovinskem trenutku proste izbire in svobode, ali pa bo prišlo do tiste regresije brez velikih projektov nazaj v srednji vek, ki jo v svoji knjigi »*The Future of Capitalism*« napoveduje na primer Lester Thurow z MIT-ja. Edvard Kocbek, ki je razpad komunizma napovedal že v petdesetih letih, pa je na primer trdil, da se bo s tega pogorišča kot pti Feniks ponovno dvignila ta ista Ideja.

Pravite, da je eden prvih evropskih prerokov Alexandre Kojève, razlagalec Hegla in uveljavitelj Satrove generacije, ki nacionalno državo opisuje kot posledico bolj razvejane delitve dela. Nekje drugje pišete, da se je mednarodna delitev dela razvila do te stopnje, ko ne le posameznik, ampak celo država ne more biti več suveren otok. Kaj

to pomeni za Evropo, kaj to pomeni za ves svet. Kakšna je nova opredelitev svobode?

Kojèva poznamo predvsem po njegovem sijajnem delu »Uvod v branje Hegla.« V tej knjigi je tudi popularni Fukuyama dobil idejo o koncu zgodovine, torej o trenutku, ko naj bi bila dialektika odnosa med gospodarjem in hlapcem dovršena, končna. Je pa tudi res, da je bil Rus Kojève, njegovo pravo ime je bilo Aleksandr Vladimirovich Kozhevnikov – in ne Jean Monnet, sin trgovca s konjakom -- prvi, ki je plasiral idejo o Evropski ekonomski skupnosti ter GATT. Če Kojèva Francozi danes po malem ignorirajo, to morda nekaj neobetavnega pove tudi o njihovem odnosu do vzhodne Evrope. To, da mednarodna delitev dela terja vse večje aglomeracije, pa je ideja, ki jo je imel že Nietzsche, razvil pa jo je seveda Marx. V tem smislu je evropska integracija le regionalni vidik neizbežnega svetovnega procesa globalizacije. Da se pri tem krha fikcija o nacionalni suverenosti, je to no tisto, kar so razumeli tako Nietzsche, kot Kojève in Marx, ni pa tega razumel Monnet. Na Evropskem sodišču v Strasbourgu je to krhanje mogoče opazovati od blizu. Pravnike bi opozoril na primer *Broniowski v. Poljska*, ki bo v kratkem tudi javno razglašen. V letih, ko je razpadala Jugoslavija, so me pri španskem »*El Paisu*« angažirali za članek na temo (de)integracije. Moja misel takrat, pa to verjamem tudi danes, je bila, da na dveh različnih ravneh potekata dva vzporedna in sočasna procesa. Na eni strani je očitno proces dezintegracije celo nacionalne države, pravi pandemonij etničnih partikularizmov, bi rekel, dol do regije in vse do zadnje občine v Bretanji ali na Štajerskem. Ta proces partikularizacije od korziškega in baskovskega nacionalizma in vse do zadnjega lokal-patriotizma je nekaj, česar obstoja enostavno ne moremo zanikati. Toda ta partikularizacija ni spontana. Je reaktivna in nadkompenzatorna. Poskuša nadomestiti to no tisto, kar se kot sladkor v vodi topi v procesu globalizacije, integracije. Vse prvine lokalnih in folklornih posebnosti, dialektov, kulturne samobitnosti so tako zelo ogrožene. Ker so te prvine del istovetnosti konkretnih ljudi, je naravno, da se ljudje sami tudi utičjo ogrožene. Bo to izničilo vse bogastvo kulturnih razlik? Bomo na koncu vsi govorili nekakšno ofucano ameriško? Moj odgovor je, da ne. Seveda ne. Zato ne, ker smo sredi *dialektičnega* procesa, v katerem se dogaja to protislovje med obema procesoma, med partikularizacijo na eni in univerzalizacijo na drugi strani. Taka protislovja se ne razrešijo; taka protislovja zgodovina na svoj način preseže. Na kakšen način se bo to zgodilo, pa je scela odvisno od tega, kakšna bo politična domišljija, ki bo napolnila ideološki vakuum, ki ga zdaj živimo, ter motor iz mrtvega teka pognala naprej. Če drugega ne, že uničeno okolje dokazuje, da bo moralo priti do metamorfoze ekonomskega liberalizma v nekaj radikalno drugega. In kot sem rekel, svoboda je tu ta prazen prostor. Svoboda je ta edinstveni zgodovinski trenutek resnice.

Ob iraški vojni in še bolj po njej so se v mednarodni javnosti razdivjale razprave, kaj je pravzaprav necivilizacijsko obnašanje in kako se proti njemu bojevati – s trdo roko predsednika Busha na eni strani in evropskim prepričanjem, da razmere kljub vsemu niso izredne, ter je zato treba spoštovati stare dogovore, na drugi strani. Eni opozarjajo, da brez ostrega nasprotovanja ne bi propadel ne nacizem ne komunizem, drugi odgovarjajo, da so primerjave privlačne za lase. Komu bo zgodovina dala prav?

No, to vprašanje je precej lažje. Tistega poletja preden se je zgodil enajsti september, sem pisal nek zelo dolg tekst, ki bo šele zdaj izšel pri »*European Journal of Law Reform*«. V tistem pisanju sem naumil, kakor da bi slutil preokret, to protislovje med logiko »reda in miru« na eni ter logiko vladavine prava na drugi strani. Po Hobbesu je na primer kruto jasno, da je vladavina prava luksuz, ki si ga družba lahko privošči šele, ko je Levitan (država) poklopil vse nasilje med ljudmi. Brez policije in vojske in njune trde roke, z drugo besedo, družba takoj postane žrtev svojih najbolj podlih elementov. To se je videlo v Rusiji in povsod drugod, kjer je bila tranzicija burna. In v mednarodnih odnosih žal ni nič drugače. Nekdo je moral poklopiti Miloševića, nekdo mora poklopiti Sadama, nekdo mora skrbeti da Severna Koreja ali Pakistan celotnega planeta ne požene v nuklearni ogenj in v *meltdown*. Potreba po tej vrste suverenosti je danes globalna. Terja se torej globalna aglomeracija moči. Z drugo besedo, ni me sram priznati, da kot eden redkih iz teh »teoretičnih« razlogov nisem bil à priori zoper ameriški poseg proti Saddam Huseinu seveda ob pogoju, da poseg izpeljejo vojaško-profesionalno in neoporečno. Legitimnost je seveda bistven predpogoj. Francozi, ki imajo z arabskim svetom več izkušenj, pa so seveda vedeli, da Irak ni Srbija. Poleg tega bi taka pacifikacija zahtevala namesto 140.000 vsaj 300.000 vojakov. Zlorabe in mučenja, ki jih je, to je že treba priznati, obelodanil ameriški in ne evropski tisk, so, pa naj je to fair ali ne, ker take stvari se pa dogajajo v vsaki vojni --, legitimnost vojaškega posega zelo umazala. Zato se je pri tem res treba vprašati, ali bodo prav ZDA tiste ki – eprav to danes izgleda neizbežno --, bodo igrale globalnega policista. Za to globalno vlogo je treba še precej več kot samo globalni pendrek. Samo državo, ki vzdržuje svoj notranji moralni vzgon, bodo druge družbe in države sprejele kot legitimnega intervenienta.

Eden mojih najljubših nemških sogovornikov, raziskovalec vojn in genocidov prof. Gunnar Heinsohn z bremenske univerze, je prepričan, da je prav spoštovanje prava tisto, ki države s prihosnostjo loči od tistih, ki je nimajo ali pa je krvava, kaotična, obupana. Tam, kjer so medsebojna lastninska in druga razmerja jasna, ljudje lahko nastartujejo svoje življenje, drugje se samo bolj ali manj prebijajo skozenj. Kako zakolena so lahko družbena razmerja in koliko se morajo spreminjati.

Delno se strinjam. Med hobbessovsko logiko »reda in miru« na eni ter logiko vladavine in spoštovanja prava na drugi strani se tudi dogaja dialektika, ki je nasprotovanje med logiko moči na eni ter močjo logike (razuma) na drugi strani. Žal pa tudi vladavine in spoštovanja prava ni mogoče fetišizirati. To se zdaj kaže ravno v Iraku; poprej je potrebna vzpostavitev reda in miru. Ker ta terja nasilje ali pa vsaj nenehno grožnjo z njim, sta tako praktična moralnost kot etičnost Hobbesove države qua države seveda podvečnim vprašajem. Zato ni, da bi bil lovek nad vladavino prava nekritično vznesen ali celo vzhinjen. Vladavina prava pa je po drugi strani dinamičen proces zavor in ravnotežij, v katerem se medsebojno nadzorujejo sodna, zakonodajna in izvršilna veja oblasti. Slednja je najarogantnejša in najbolj nevarna. Evropska konvencija o lovekovih pravicah je na primer nastala po drugi svetovni vojni zato, ker so njeni očetje razumeli, da se Hitler ne bi bil zgodil, če bi ga lahko zavrila sodna veja oblasti. Tudi Milošević se ne bi pripetil, če bi ga lahko ustavilo tedanje jugoslovansko ustavno sodišče. Spoštovanje prava je potemtakem predvsem brezprizivno spoštovanje sodnih odločb, danes seveda predvsem tistih, ki prihajajo z mednarodnih in ustavnih sodišč. Sociološko pa je to no

res, da je podcenljiv odnos do sodne veje oblasti zanesljiv simptom tiste nekulture, ki se giblje po robu diktature. Diktatura je zrcalna slika anarhije. Glede lastninskih razmerij tudi drži, kar pravite --, toliko kolikor gre za osebno lastnino. Kolikor pa gre za lastnino nad produkcijskimi sredstvi in kolikor je taka lastnina bistvo nebrzdanega liberalnega kapitalizma, pa sem globoko prepričan, da se bo prihodnost, o kateri sem prej govoril, morala najprej obrniti prav okoli te osi. Danes nihče ne govori o družbeni funkciji zasebne lastnine nad produkcijskimi sredstvi. Je pa res, da je ta moralno upravičena in socialno funkcionalna samo toliko, kolikor je učinkovito delovanje ekonomskega sistema od zasebne pobude. In kolikor je zasebna pobuda odvisna, reciva bobu bob, odvisna od pogoltnosti...

Kako bi ob tem presodili osnutek evropske ustave, kot ga je pripravila evropska konvencija? Sodi ta v »logični formalizem pisanega spomina,« kot ste le-to rekli, ali pa spreminja evropska razmerja v korist velikih industrijskih držav?

Morda bo to zvenelo nekoliko zapleteno, ampak spomnite se na Marka Pohlina, prvega zapisovalca slovnice slovenskega jezika. Je Pohlina to slovnico zgolj zapisoval? Jo je s svojim zapisom tudi predpisoval? Zakaj se je prijela? Vsaka pravna norma, ki meri na določeno lovekovo ravnanje, to ravnanje delno opisuje, delno pa predpisuje. Norma, ki terja, da plačate dohodnino, na primer opisuje tisto, kar večina ljudi tudi počne. Razen tistih, ki zakrivate davčno utajo. Tako obstaja za vsako normo nek koeficient med njeno deskriptivnostjo na eni ter njeno preskriptivnostjo na drugi strani. Norma »*Ne dihaj!*« pravtako ne more biti norma, kot ne more biti norma »*Dihaj!*« Prva je redundantna, druga je nemogoča. Toliko, kolikor je Marko Pohlina predpisoval nekaj jezikovno adekvatnega, to ni toliko se je to prijelo. Kasneje pa so nam namesto gasilcev hoteli vsiliti »gasivce« in namesto žemlje »razpoinico«, pa se to ni ravno prijelo, ne? Ali je evropska ustava žemlja ali »razpoinica«, to bo še čas zares pokazal. Kardelj je na primer s svojo prebogato politično domišljijo in zakoni o delu pristal v razpoinici. Giscard d'Estaing pa je sicer zelo inteligenten gospod, ampak njegov problem je v tem, da je kartezijsko preracionalističen ter francosko ciničen in avtoritaren. Marko Pohlina je bil kot menih takorekó poklicno skromen, ne? No, vsaka nacionalna ustava je pogodba. Izvrševanje te pogodbe zagotavlja ustavno sodišče ter na koncu vojska in policija. Evropa pa tačas še nima svoje vojske in policije. Odprto je celo vprašanje, kako bodo po tej ustavi sodili, da ne govorim o tem, kdo bo te sodbe izvrševal. Glavna ovira so tu iluzije o nacionalni veličini in suverenosti, to ni tisto na katero je sicer prisegal Monnet. Sojenje po ustavi, ravno zato ker ustava *ne* deluje po formalistični logiki pisanega spomina, zahteva loveka, ki so ga Taoisti imenovali »*ZhenRen*«; ta pojem je preko Platona, Aristotela in predvsem Plotina prodrl na Zahod ter se pri Grkih javlja kot »*spoudaios*«. Spoudaios je osebni garant pravičnosti. Garant za evropsko ustavo pa so lahko ekonomske sankcije in pravna kultura tistih, ki se utijo z njo zavezane. Ta razpoinica je torej še v povojih. Bomo videli, kaj bo v njih, ko jih bomo zamenjali. (Smeh.)

Pred nekaj dnevi sem sodelovala na pogovoru z nemško-francoskim zelenim politikom Cohn-Benditom, ki je – tokrat sicer ob primeru Turčije in njenega pokola Armencev v začetku dvajsetega stoletja – poudaril, da je sposobnost kritičnega

vpogleda v svojo preteklost odlo ilna za evropejskost vsakega naroda. Smo Slovenci že na tej stopnji?

Pred par meseci sem predaval na turškem ustavnem sodiš u. Ob tej priliki me je naš veleposlanik v Ankari gospod Graselli zelo prijazno peljal v Atatürkov mavzolej nad Ankaro. Atatürk je bil za Tur ijo isto, kar je bil Hitler na Nem ijo, Mussolini za Italijo, Tito za Jugoslavijo, Stalin in morda Putin za Rusijo, Mao za Kitajsko. V neki razvojni fazi je te vrste avtoritarno-patriarhalno voditeljstvo morda indicirano. Ampak posledice take diktature so na dolgi rok tragi ne. Genocid Armencev je pravtako tragi en kot so tragi ni pokol domobrancev, Stalinov Gulag in Maova kulturna revolucija. Res je, da so Nemci, ki so bili pod Hitlerjevim vplivom scela padli v kolektivno nezavedno, do tega danes vsaj nominalno zavzeli samokriti no distanco. Srbe, Ruse, Kitajce in Turke pa to distanciranje do lastne preteklosti še aka. Ampak ali mislite, da bi se bili Nemci posuli s pepelom, e ne bi bili v vojni kruto poraženi? In e jim ne bi Hollywood te soli kar naprej vtiral v rano? Je Adornova »avtoritarna osebnost« res stvar preteklosti? V Alzaciji Le Pen pobere petindvajset odstotkov glasov in Haider tudi ni zanemarljiv fenomen. Smo Slovenci pred te vrste »pokon nostjo« varni? Poanta vladavine prava je tudi v tem, da mora take regresivne psihoze v kali zatreti prav najvišja sodna instanca. Turško ustavno sodiš e je na primer prepovedalo dve fundamentalisti ni stranki, v Strasbourgu smo to potrdili, medtem ko avstrijsko na Haiderja ni ustrezno reagiralo. V Sloveniji vodimo to postavko pod rubriko kontinuitete. Zakaj si na slovenski javni sceni še vedno drznejo nastopati posamezniki, ki so bili v Škovofih zavodih v Šentvidu odbirali ljudi za izvensodne eksekucije, pretepali tiste, ki so jih zasliševali v kletih Slavije, podpisovali potvorjene obdukcijske zapisnike, ko je šlo za mu enja in policijske umore, da o povojnih ovajanjih sploh ne govorim. Kje so zdaj sinovi in vnuki slovenskih o etov, ki so kradli svetopisemsko grozdje in bi se jim zdaj moralo kisati v ustih? Nekateri delajo samomore; drugi manj ob utljivi delajo kariere. Grehi o etov, njihova smrt pa na tem ni ne spremeni, se kaznujejo do sedme generacije. Tu deluje neizprosna starozavezna logika, kajti podzavest ne pozabi ni esar, prav ni esar.

S pogledom na avtoritarno preteklost dela Evrope govorite o ljudeh, ukradenih samim sebi. Kako se lahko vsak posameznik postavi po robu usodi, ki se je ni sam izbral, kako lahko raste iz razmerja gospodar-hlapec tam, kjer družbeno ozra je temu že tradicionalno ni naklonjeno?

Omenjena starozavezna logika je freudovsko, psihoanaliti no vprašanje. Ker ga je kot Juda Stara zaveza fascinirala, njegovo zadnje delo je bilo »*Mojzes in Monoteizem*,« je Freud dobro razumel, da je se lovek lahko postavi po robu tistemu, kar *doživlja* kot svojo usodo, samo tako, da iz podzavesti v zavest asimilira tisto, kar je tam »pozabljeno« in pokopano. Spoznal boš resnico in resnica, te vrste resnica, te bo osvobodila. Toda ventiliranje preteklosti je le prvi korak nasproti osebni svobodi. Ta korak je mogo e s politi no katarzo in njenimi posledicami opraviti celo kolektivno. loveka pa je treba vrniti njemu samemu, mu omogo iti, da bo živel to, kar lahko najboljšega, najbolj zdravega, lepega in ustvarjalnega naredi iz samega sebe. To je zame sveto. Prav na dnu je to najbolj utemeljena lovekova pravica. O produkciji hrepenenja sem že pred leti pisal v svoji knjigio z naslovom »*Bitje in hrepenenje*.« Samo deprogramiran lovek, spominte

se na film »Matrix,« lahko izdatno daje, prispeva iz svojega sre nega osebnega presežka. To je najpoprej stvar mentalne higiene in torej kulture nekega naroda. Svoboda pa je bistveno več kot samo to. Svoboda je predboda za preboj v razširjeno zavest. Lao Tze to imenuje Tao, Platon Ideja, Zen Budizem satori, krš anska teologija razodetje itd. Gre pa vedno za eno in isto konkretno doživetje ter njegove dolgoro ne posledice. Psihološko je bistvo tega preboj ozkih egocentri nih meja ter udejanjanje potencialnega osebnega Jaza. e se vrneva k dialektiki gospodarja in hlapca, pa se lovek sprašuje, ali smo Slovenci res mogli pozabiti, da smo na primer preko našega Franceta Kosma a zapeli tisto »*Kdo pa so ti mladi fantje, ki korakajo skoz vas...*« Bemol te melodije, e se je spomnite, je isti, ampak ne gradnikovski, eros-tanatos. Jaz to imenujem »Vesolje A«. V njem je smrt prezirajo *esprit de corps*, to je transcendenca ega in lastne partikularnosti. Šele ko je ozka sebi nost presežena, se pri ne dogajati Pot. Ta pot je za Šalamuna še nedosegljivo »Tisto«, pa prav zato ni razumel, kdaj in kako so Slovenci nehali biti »prehlajeni predmet zgodovine.« To no tako kot tega v svojem »*Uvodu v metafiziko*« ne razume Heidegger, za katerega »Dasein« ostaja nekaj nedosegljivega in kar bi tako rad zamenjal za svoj eksistencialisti ni Angst. Eksistencialisti, tudi slovenski, so lažni preroki. Kocbek se je od njih takoj distanciral. Kosma pa se je kot pesnik spomnil te svobodne prihodnosti, ki jo bomo šele živeli.

Kako bi opredelili razli ne evropske identitete? Dobro vemo, da Nemci niso podobni Francozom, da se ti bistveno razlikujejo od Poljakov, Britancev, Maltežanov... Ali se lahko te razli ne identitete vseeno povežejo v nekaj, kar bo delovalo in kar bo Evropo postavilo v vrsto delov sveta s prihodnostjo?

Lahko. Samo delovati mora tisto, kar sem nekje opisoval kot »ideal simpatije.« Zelo lahko je imeti rad nekoga, e nam je podoben. Bolj pa ko je od mene razli en, ve energije je potrebne, da bi mi lahko bil simpatien. Stvar torej ni v tem, kako velike so razlike. Stvar je v tem, koliko onega sre nega osebnega presežka je na razpolago. Vprašanje je, s kolikšnim izkoristkom deluje produkcija hrepenenja. Pa saj to niti ni tako težko razumeti, kajti v osebni ljubezni se dogaja popolnoma isto. Tudi Jezus pravi, da je treba imeti rad tiste, ki so od nas razli ni. Ker ima ta presežek energije, je tega zmožen samo notranje osvobojen lovek, ki pripada sam sebi. e pa nam uspe loveka vrniti njemu samemu, mu vrniti njegovo energijo – kajti sre a je energija --, bo imel nad temi razlikami veliko in pristno veselje. To veselje bo razlike ohranjalo in gojilo, ampak zaradi tega je lahko enotnost samo še ve ja. Tu fenomen pluralne družbe v ZDA celo nekaj malega dokazuje. Ampak ideala simpatije se ne da ideološko vsiliti. Smo videli, kam je pripeljalo »bratstvo in jedinstvo jugoslavenskih naroda.« Ideal simpatije lahko samo stranski produkt produkcije hrepenenja. To se da povedati tudi taoisti no. Kadar se kaj naprednega dogaja, kadar lovek za uti da je Pot odprta, se za ne pretakati posebna energija, ki so jo Taoisti imenovali »qui«, torej i. To je tisti snovni duh, ki plava nad vodami. V tem na koncu ni ni misti nega in jaz sem naprimer zelo dovteten za analogije s kvantno mehaniko, v kateri zdaj Schroedinger odkriva nekaj, kar imenuje »quantum entanglement.« Na katerem vogalu ve nosti, z drugo besedo, bo prostor dovolj ukrivljen, da bo mogo e presko iti v razširjeno zavest in z njo v prakti no prihodnost? Na teh vogalih se as spoji s prostorom. To je tista Celota, po kateri je na primer hrepenel Camus. Potem se motor iz mrtvega teka prestavi v tvorno delo in pride do zgodovinskega

vzgon. Samo v imenu na ta na in obetavne prihodnosti je mogoče preseči razlike iz preteklosti. Ampak v to prihodnost se je treba zaljubiti. To je čutil Rimbaud, ko je rekel, da je na vsak način treba biti moderen: *il faut absolument être moderne*. Politiki, zlasti francoski, to zelo dobro razumejo, odtod njihov forsirani poklicni optimizem, ki pa zdaj teče na prazno. Wallerstein govori o politiki ni domišljiji, ampak preden je domišljija, mora biti navdih. Domišljije ni mogoče z naporom volje potegniti, oprostite, iz svoje petne žile. Brez tega pa zgodovino reka časa odnaša nazaj, v regresijo. Iz tega logično sledi, da smo na prelomnici, na kateri se mora zgoditi svoboden posameznik. Zelo škodljivo je tu razmišljati statistično in v abstrakcijah. Samo posameznik, ki se je kot posameznik prebil v razširjeno zavest, lahko drugim posameznikom in na koncu družbi kot celoti odpre nova obzorja. Dilema o kralju-filozofu pa je resnična. Črna je razlika med tem osvobojenim posameznikom in tistimi okrog njega prevelika, tudi zhenrenu, spoudaios ne preostane drugega kot navadno vladanje. Teren je treba pripraviti tako, kot je Janez Krstnik pripravil teren za Jezusa. Zavzemanje za dostojanstvo in svobodo posameznika, ponavljam, je zato sveto in sveta jeza je na mestu zoper vsako predvsem tudi mehko, sebično, moralno nezrelo in vsakršno manipulativno psihološko nasilje, ki hkrati kráti to poslednjo človekovo pravico.